

Nagy K. Krisztina

PETŐFI KÖLTÉSZETÉNEK „LEGRÉGIBB ÉS A LEGHÍVEBB OLASZ TISZTELŐJE”: GIUSEPPE CASSONE

Egy elfelejtett olasz Petőfi-fordító

Azonos címmel jelent meg egy újságcikk 1925-ben a Budapesti Hirlapban,¹ és több helyen is hivatkoznak így a korabeli magyar irodalmárok Giuseppe Cassonéra, akit Petőfi költészetének olaszországi elterjedése kapcsán mindmáig kulcsfontosságú fordítóként tart számon a szakirodalom.² Cassone és Petőfi kapcsolatának vizsgálata esetében azonban megkerülhetetlen az Összehasonlító Irodalomtörténelmi Lapok,³ és annak (egyik) főszerkesztője, Meltzl Hugó. Az 1866–1877 között működő ÖIL, amire elsősorban komparatistikai folyóiratként gondolunk, rendelkezett egy igen erős hungarológiai aspektussal is. Az egyik önálló rovata – A Petőfiana – mintegy fórumként szolgált a világ különböző pontjain élő Petőfi-fordítók számára. Meltzl Hugónak és az ÖIL-nek köszönhetően bontakozik ki és terjed el az egyik legnagyobb jelentőségű korabeli Petőfi-fordítóként Giuseppe Cassone, Petőfi költészetének „a legrégibb és a leghívebb olasz tisztelője”.⁴

„A legszenvedélyesebb, legrajongóbb Petőfiánus”

Giuseppe Cassone 1843-ban látta meg a napvilágot egy dél-szicíliai kisvárosban, Notóban. Versírással, műfordítással foglalkozott. Fordított

- 1 Kovács Géza, *Egy elfelejtett olasz Petőfi-fordító*, Budapesti Hirlap 1925. július 29., 168. sz., 4; illetve ELEK Artur, *Eroe Giovanni. – a „János vitéz” olaszul –*, Az Újság 1908. április 19., 96. sz., 45. –Több helyütt is hivatkoznak rá így.
- 2 RUSPANTI, *L'immagine romantica di Petőfi in Italia*, Rivista di Studi Ungheresi 1998/13., illetve: Uő., *Három képzeletbeli utazás, Régi és új peregrináció. Magyarok Külföldön, Külföldiek Magyarországon*, I., Nemzetközi Magyar Filológiai Társaság, szerk. BÉKÉSI Imre – JANKOVICS József – KÓSA László – NYERGES Judit, Scriptum Kft., Budapest–Szeged, 1993.
- 3 Később: *Acta Comparationis Litterarum Universarum*, illetve *Összehasonlító Irodalmi Lapok – 1877–1888 között működött*, a továbbiakban ÖIL-ként hivatkozom rá.
- 4 ELEK Artúr, *A jó öreg Cassone*, Az Újság 1910. augusztus 2.

latinról, görögről, németről, franciáról, oroszról, angolról és – később – magyarról is olaszra. Petőfi költészete iránti rajongása miatt kezdett el magyarul tanulni, és céljaként tűzte ki a magyar költő összes művének lefordítását. 1902-ben elkészült az olasz Petőfi-összes, amelynek kiadása sajnos a különféle nyomdákkal és kiadókkal éveken át tartó tárgyalások ellenére sem valósult meg, Cassone 1910-ben bekövetkezett halála miatt pedig végleg ellehetetlenedett.

Arról, hogy Cassone hogyan ismerkedett meg Petőfi életművével, nincsenek pontos adatok, több irodalmár ír róla, mindenki másképp.

Elek Artúr szerint 1871-ben a szintén Heine-kedvelő Meltzl Hugó kezébe került egy füzet, amely Cassone Heine-fordításait tartalmazta. Annyira megtetszett Meltzlnak Cassone fordítói hűsége és stílusa, hogy egy levelet küldött neki, amelyhez mellékelte a saját német nyelvű Petőfi-fordításait. Ezek pedig olyannyira megtetszettek Cassonénak, hogy elkezdett magyarul tanulni, hogy eredetiből fordíthasson.⁵ Ezt a verziót erősíti meg Giovanni Cifalinò is.⁶ Hendel Ödön szerint Cassone diákként hallott először Petőfiről, majd a többek között Aleardo Aleardi *I sette soldati* című elbeszélő költeménye⁷ nyomán fellendülő olaszországi Petőfi-láz őt is elérte.⁸ Roberto Ruspanti szerint Cassone úgy ismerte meg Petőfit, hogy a magyar garibaldisták által német nyelvű fordításokhoz jutott.⁹ Máshol úgy olvashatjuk, hogy Cassone Garibaldi híveként a magyar Türr István hatására szerette meg a magyarokat és Petőfit.¹⁰ Kastner Jenő feltételezése szerint Cassone maga küldte el fordítását Meltzlnak, akiről onnan hallhatott, hogy Meltzl három évvel előtte Lipcsében kiadott egy válogatást a Petőfi-fordításaiból.¹¹ Erődi Béla azt állítja, Cassone maga beszél arról, hogy Meltzl Hugó, Dux Adolf és Aigner Lajos német fordításai alapján ismerkedett meg Petőfivel.¹²

Elek Artúr, Kastner és Erődi is levelezést folytatott Cassonéval, így akármelyik verzió valószínűsíthető a források és a kutatás mai állása szerint. Cassone tehát mindenképpen német nyelven ismerte meg Petőfi

5 ELEK Artúr, *Giuseppe Cassone emléke*, Az Ujság 1943. augusztus 18., 186. sz., 4.

6 GIOVANNI CIFALINÒ, *La fortuna di Petőfi in Italia* [Corvina, 1942/2.], Franklin, Budapest, 79.

7 ALEARDO ALEARDI, *I sette soldati*, G. Barbera, Firenze, 1861 – magyarul: *A hét katona*, főszereplője Petőfi Sándor, a hazafiasság szimbolikus alakja.

8 HENDEL ÖDÖN, *Cassone*, Vasárnapi Ujság, 1908/55., 670.

9 ROBERTO RUSPANTI, *Három képzeletbeli utazás*.

10 KAROL TOMIS, *Petőfi a világirodalomban*, A Hét 1993. május 28., 22. sz., 9.

11 EUGENIO KASTNER, *Lettere inedite di Giuseppe Cassone a Ugo von Meltzl*, Corvina 1928/8., 96.

12 ERŐDI Béla, *Emlékezés Giuseppe Cassone külső tagról*, A Kisfaludy Társaság Évkönyve, 1910–1911, Franklin, Budapest, 1911, 155.

műveit. Feltehetőleg még német fordításból ültette át olaszra a *Tündérialom* című verset (fordításában: *Sogno incantato*), amelyet 1874-ben adott ki Assisiben. Ez évtől kezdett aktív, baráti hangvételű levelezést folytatni Meltzl Hugóval, aki buzgón támogatta őt a magyar nyelvtanulásban: szótárakat küldött neki. Így Cassone, kitartó munkával és Meltzl odaadó segítségével, elsősorban Petőfi költészetének megismerése céljából sajátította el a magyar nyelvet, majd sorra adta ki fordításait.¹³ 1881-ben megjelent a második önálló kötete Notóban, a *Foglie di Cipresso su la tomba di Etelke [Cipruslombok Etelke sírjáról]*. 1855-ben kiadta az *II fiero Stefanót [Szilaj Pista]*. Ezt követte a Rómában megjelent *L'Apostolo [Az apostol]* 1886-ban, Helfy Ignác előszavával. 1891-ben kiadta Notóban a *Le Nuvolet [Felhők]*, 1903-ban megjelent a *Perle d'Amore [Szerelem Gyöngyei]* ugyancsak Notóban, valamint 1904-ben kiadott egy kötetet *Fiori Stranieri [Idegen virágok]* címmel, amelyben Heine, Platen, Scheffel, Puskin és Musset költeményei mellett megjelentette Petőfinek *A Hold elégiája* és az *Egy gondolat bánt engemet* című versét. A *L'Eroe Giovanni [János vitéz]* 1908-ban látott napvilágot hosszú viszontagságok után Budapesten, a Franklin Társaság jóvoltából, Erődi Béla és Zambra Péter buzgó baráti segítségével.¹⁴

A Szicíliai Petőfi-iskola

Miután Cassone sorra közölte Petőfi-fordításait, több szicíliai fordító is felfigyelt az életműre, és foglalkozni kezdett annak főként nem kanonikus oldalával. Ahogyan Meltzl nevezi, egy *fordítói iskola* is létrejön Szicíliában. Meltzl *Szicíliai Petőfi-iskola* című tanulmányában¹⁵ összefoglalja ennek az általa fordítói iskolának nevezett informális intézménynek a célját, valamint sorra kitér annak jeles tagjaira, köztük Giuseppe Cassonéra, továbbá a többi Petőfi-fordítóra, akiket *szicíliai Petőfi-barátok* vagy egyáltalában *Petőfianusok* közé sorol,¹⁶ akik nem meglepő módon mind tagjai az ÖIL munkatársi hálózatának is.

Petőfi műveinek olaszországi terjesztésében, valamint az olaszországi Petőfi-kanon újragondolásában, bővítésében is kulcsfontosságú szerepet játszott Cassone. Munkássága azért is érdemel különös figyelmet

13 ERŐDI, *Giuseppe Cassone*, Budapesti Szemle 1910/405., 457.

14 *Uo.*, 457–461.

15 MELTZL Hugó, *Szicíliai Petőfi-Iskola*, Egyetemi Nyomda, Kolozsvár, 1879.

16 MELTZL, *Petőfi Olaszországban*, Koszoru, Budapest, 1880, 263.

met, mert ő volt az első olasz Petőfi-fordító, aki a magyar költőnek a líraibb oldalára is viszonylag korán felhívta az olaszok figyelmét. Petőfit nem kizárólag forradalmi és/vagy népies költőként mutatta be, értelmezte, illetve fordította, hanem túllátott a hazafias líra sztereotip kliséjén. Azok a magyar és európai nemzetépítési törekvések, amelyeknek köszönhetően akkoriban Petőfi kultikus népies-hazafias költőóriássá vált, nyilvánvalóan nyomot hagytak európai recepcióján is, s kezdetben líráját sokan – felületesen – a népnemzeti típusú logika alapján olvasták és értelmezték. Ennek a skatulyának a (nemzetközi) újragondolásában és a Petőfi-kánon bővítésében Meltzl is fontos szerepet játszott, aki „metafizikai lírikusnak” tartotta Petőfit.¹⁷ Meltzl az ÖIL-ben is főként azokra a Petőfi-versekre helyezte a fókuszot, amelyek túlmutatnak a hazafias Petőfin. Így válik Cassone Meltzl társává abban a filológiai és komparatistikai programban, amely Petőfi kevésbé ismert szövegeinek rehabilitációját és világirodalmi összefüggésekben való értelmezését jelenti.

Miután Petőfi – a szicíliai szabadságharcosokhoz szóló – *Olaszország* című verse elterjedt, valamint Aleardo Aleardi *I sette soldati* című elbeszélő költeménye (melynek egyik főhőse Petőfi), a magyar költőt Olaszországban kizárólag hazafias keretben értelmezték, és beskatulyázták ebbe a költői szerepbe.¹⁸ Leggyakrabban úgy hivatkoztak rá mint *tirteusi költő, patrióta és szerelmes, a kőrösi vatesz*.¹⁹ Petőfi ilyen típusú kategorizálását Giosuè Carducci is erősítette, aki az olasz himnusz szerzőjéről szóló cikkében *a legigazabb költőként*²⁰ hivatkozik Petőfire, illetve Helfy Ignác is, aki Allenza (Szövetség) című folyóiratában gyakran közöl Petőfivel kapcsolatos cikkeket, fordításokat, amelyek által Petőfi hazafias költészetét terjeszti olasz körökben.²¹ A 19. század utolsó évtizedeiben Petőfi az egyik legfordítottabb költő Olaszországban. Meltzl is kiemeli tanulmányában:

És csakugyan nincs most, Németországot kivéve, föld, hol annyira ismernék Petőfit, mint itt; de még Németországban sem foglalkoznak oly lelkesen vele, mint Olaszországban.²²

17 KEREKES Sándor, *Lomnitz Meltzl Hugó*, Minerva-könyvtár, Budapest, 1937, 18.

18 RUSPANTI, *L'immagine romantica di Petőfi in Italia*, Rivista di Studi Ungheresi 1998/13., 17.

19 *Uo.*, „poeta tirtaico, patriota ed amante, vate di Kőrös”.

20 CIFALINÒ, „La fortuna di Petőfi in Italia”, *Corvina* 1942/2., 6.: „Più vero poeta fu il Petőfi”.

21 SÁRKÖZY Péter, *Magyar irodalom Olaszországban*, Kortárs 2002/6., 98.

22 MELTZL, *Petőfi*, 246.

A Cassonét megelőző olasz Petőfi-fordítók azonban rendszeresen ugyanazokra a szövegekre figyeltek, ráadásul legnagyobb részük nem magyarról fordított. Így Olaszországban Petőfi kizárólag a nemzeti hős-poéta szerepében vált híressé a 19. század közepén. Ennek a sztereotípiának a lebontása legfőképp Cassonénak köszönhető, aki más perspektívából, más interpretációs stratégiákkal is közelített a magyar költő életművéhez, egyértelműen Meltzre és az ÖIL Petőfi-képére támaszkodva. Az ÖIL-ben is és a lapon kívüli fordítói tevékenysége során is főként azokra a filozofikusabb, melankolikusabb hangvételű Petőfi-művekre fókuszált, amelyek a modern ember gyöttrődését, ketyeleteit, szorongását fejezik ki, a léttel és a világgal kapcsolatos bizonytalanságait, a szerelem fájdalmát – ezek ugyanis olyan érzések voltak, amelyekkel ő is azonosulni tudott.²³

Valójában én nem azt a nemes küldetést vállaltam magamra, hogy Petőfit a magyarok nemzeti költőjeként ismertessem meg Olaszországban(...) De ha ennek az én munkámnak, bármilyen legyen is, lehet valami haszna, azt szeretném, hogyha az egész Petőfinek, ennek a csodás gyémántnak, az én honfitársaim mind a száz lapját megismerhetnék.²⁴

Ekképp reagál Cassone Helfy Ignác *L'Apostolo*hoz írt előszavára, melyben Helfy azt írja róla, hogy az olasz fordítónak szándékában áll Petőfi nemzeti költészetének megismertetése az olaszokkal. Ám Giovanni Cifalino szerint ő volt az első olasz, aki arra ösztönözte honfitársait, hogy szorosabb kapcsolatot alakítsanak ki Magyarországgal, és ily módon Cassone képes volt megnyitni „az olaszok lelkét” „a magyar zseni” [Petőfi] megértéséhez, ami megerősítette az örök olasz–magyar barátságot.²⁵ Cifalino nemcsak Petőfi lírájának terjesztését, hanem az olasz–magyar kapcsolatok megerősítését is Cassone céljaihoz és érdemeihez sorolja.

Giuseppe Cassone és az ÖIL

Cassone magyarországi ismertségéhez jelentősen hozzájárult az ÖIL, ami a magyar irodalmárok számára láthatóvá és egyúttal irodalmi

23 RUSPANTI, *Három képzeletbeli*, 310.

24 Giuseppe CIFALINO, *Giuseppe Cassone. Apostolo italiano di Petőfi*, Corvina 1943/8., 312.

25 *Uo.*, 387.

közbeszéd tárgyává emelte Cassone Petőfi-fordításait. Cassone hat saját Petőfi-fordítást közöl az ÖIL-ben: *Italia (Olaszország), Il ramoscella tremula... [Reszket a bokor, mert...]*, *Son solo ([Minden virágnak])*; C. megváltoztatja a mű eredeti címét *Son solóra*, azaz egyedül vagyok-ra), *Desiderio di morte [Halálvágy]*, *Il mondo ed io [A világ és én]*, *Luce! [Világosságot!]*. A lapban közölt versek esetében is tetten érhető a szándék Petőfi kizárólag hazafias diskurzustól való kimozdítására. Az *Italiát* leszámítva az itt publikált versek mind gondolatibb hangvételűek.

A közölt versek kiválasztásának politikai háttere is lehet, ugyanis az 1870-es évek első felében kialakult egy heves filológiai vita Petőfi költeményeinek első teljesnek szánt kiadása miatt, amely során eltérő megőrzési politikák, elképzelések és ellentétes álláspontok csaptak össze.²⁶ Petőfi radikálisabb politikai nézeteken alapuló szövegei az irodalmi színtérről átlépnek a politikai színtérre is, és a két diszciplína érintkezése szempontjából az aktuális magyar-osztrák politikai helyzetben nem volt szerencsés bizonyos hangvételű, tematikájú versek újrakiadása. Ezen logika alapján Petőfi „vérlezítőan” hazafias, radikálisan republikánus vagy más forradalmi verseit, amelyek anarchista és királyellenes megmozdulásokra buzdíthatnak, szerencsésebbnek tűnt kihagyni a konszolidálódó Petőfi-kánonból. Ennek az aktuális politikai helyzetre tekintettel levő filológiai megőrzési stratégiának a hatása az ÖIL hasábjain is megmutatkozik, ahol olyan Petőfi-versek jelennek meg, amelyek kevésbé radikálisak, kevésbé hazafiasak.

Érdeemes kiemelni még az *Il ramoscella tremula... [Reszket a bokor, mert...]*²⁷ című fordítását, amelyet Meltzl felkérésére szicíliai dialektusban fordít, és rendkívüli mellékletben közöl. Cassone szicíliaiként érintett volt a nyelvjárások kérdésében. A dialektusban való fordítás melletti döntés így igen súlyos és erőteljes elvi alapokon áll, az akkori-ban már régóta húzódo olasz „nyelvi kérdés” (questione della lingua)²⁸ fényében, ami a Risorgimento (Olaszország egyesülése) korszakában még inkább aktuálissá, ugyanakkor megosztóbbá vált. A döntés, miszerint a modern olasz nyelv kanonizációjának klasszikus időszakában szembemegy az olasz irodalmi nyelv hegemoniájának elképzelésével, és nyelvjárásban közöl fordítást, sokat elárul Cassone nyelvfelfogásáról.

26 T. SZABÓ Levente, *A megszelídített Petőfi. Az 1874-es Petőfi-díszkiadás körüli vita és a korabeli Petőfi-filológia egyidejű egyidejűtlenségei* = „Szirt a habok közt”. Tanulmányok Imre László 70. születésnapjára, szerk. BÉNYEI Péter – GÖNCZY Mónika – S. VARGA Pál, Debreceni Egyetemi, Debrecen, 2014, 156–169.

27 ÖIL, 1877/12., 249–250.

28 ÉRY Anna, *Anyanyelvoktatás Olaszországban*, *Anyanyelv-pedagógia* 7. 2014/4.

Továbbá ez még inkább árnyalja Cassone fordítói attitűdjét: nemcsak a nemzet nevében közvetít, hanem a nemzetben belüli regionális nyelvi kisebbségek felől/felé is.

Cassone Petőfi-fordításai magyar szemmel

A mai olvasó számára jogos kérdésfelvetés, hogy mennyire volt jó fordító Cassone. A korabeli kritikák a jó fordító kérdéskört gyakran a *hű fordító* kérdéskör felől közelítik meg, ám ezzel kapcsolatban nagyon sok eltérő nézet és perspektíva bontakozik ki, ugyanis a magyar irodalom ezen szakaszában számos – gyakran egymásnak ellentmondó – fordításelméleti elképzelés és elv létezik. Cassone fordításait is az anyagi és az alaki hűség szempontjából vizsgálta a korabeli kritika, ám a szerteágazó elképzelések és Cassone kisebb-nagyobb hibái ellenére a magyar kritikusok jó véleménnyel voltak Petőfi-fordításairól.

Cassone törekedett a tartalmi pontosságra, ugyanakkor hitt a formahű fordításban is, mindenekelőtt a líra versben történő fordításában, ami miatt vitába is keveredett Elek Artúrral, aki – a prózában történő fordítások elvét képviselve – kritikát fogalmazott meg a *János vitéz* fordításáról.²⁹ Cassone módfelett törekedett a formai hűségre, amiről a magyar sajtó, a magyar irodalmárok jó része is elismeréssel beszél. Egy cikkben így méltatják: „fordításai éppúgy dicsekedhetnek a tartalmi hűség erényével, amennyire kiválnak formai szépség dolgában”.³⁰ Egy másik cikkben így írnak róla: „Mesterileg versel; nem látszik rajta sehol sem erőltetés, sem mesterkedés. Mindenütt könnyen gördülő, természetesen folyó a verselés ritmusa.”³¹ Király György szerint „nemcsak hangulatában, hanem még egyes kifejezéseiben is egészen hozzásimul az eredetihez”.³² Erődi úgy fogalmaz, hogy Cassone jól bírja a magyar nyelvet, ismeri annak minden titkát, szépségét, s kitűnően versel olaszul.³³ Leküzdi a formai hűség megvalósításának nehézségeit a hangsúlyos magyaros verselésű szövegek esetében is. Olasz nyelvre ugyanis

29 JANKOVICS Marcell, *Lelkek találkozása. Giuseppe Cassone levelezése*, Koszoru 1942/4., 30–33.

30 Budapesti Hírlap 1891. július 3., 5.

31 Budapesti Hírlap 1904. március 15., 2.

32 KIRÁLY György, *Scrittori Ungheresi*, Irodalomtörténet 1914/3., 262.

33 Az idézett szavak a Petőfi Társaság felolvasóestjén hangzanak el, ahol Erődi Béla Cassone fordítói munkásságáról tartott bemutatót: *Irodalom és művészet. A Petőfi-társaság fölolvastó ülése*, Budapesti Hírlap 1904. február 15., 6.

lehetetlen volna úgy átültetni a magyar forma sajátosságait, hogy megmaradjon a ritmus, így Cassone Petőfi líráját mesteri módon az olasz költői hagyomány leggyakoribb metrikai formáival adja vissza, amelyeket minden egyes esetben hozzáigazít az eredeti magyar vershez. A *János vitéz* fordításakor az úgynevezett *verso martelliano* mértéket használja, így a magyar szöveg felező tizenkettes sorai az olaszban 14-16 szótagos sorokká bővülnek.³⁴ Így lesznek tehát a következő magyar felező tizenkettes sorokból: „Igaz, hogy eddig csak szamarat ismértem, / Mivelhogy juhászság volt a mesterségem. / De magyar vagyok, s a magyar lóra teremt, / Magyarnak teremt az isten lovat, nyeretget”³⁵ olaszul 15-16 szótagos verssorok: „È ver, finora ho solo conosciuto il somaro, / Perché pastor son stato; ma son anch'io magiaro. / Ed il magiaro è certo per il cavallo nato, / E Dio per il magiaro il cavallo ha creato.”³⁶ Cassone alaki egyezéshez való hűségét tehát nem egy radikális formai ragaszkodás határozza meg, hanem megfontoltság, ugyanis képes mérlegelni, hogy az eredeti versformához való ragaszkodás vagy a szöveg ritmusa, hangulata nyom többet a latban. Nagyfokú hozzáértésre vall a magyar versmérték megváltoztatása és az olasz nyelvhez való hozzáigazítása, ugyanis igencsak előrehaladott és megfontolt fordítói megoldáshoz nyúl, amikor nemcsak a szövegkontextust szabja „olaszosra”, hanem formailag is olasz környezetbe, mértékbe helyezi a fordítandó művet, ezzel verselés szempontjából is a célnyelvhez igazítva az eredeti szöveget.

Radó Antal Cassone fordítói hűségére tér ki (anyagi és alaki szempontból is), egy cikkében így méltatja az olasz fordítót: „[...] hű marad költőjéhez, ő nem újat teremt, csak újjá teremt a már meglévőt; neki fontos a szó, fontos a külalak is, tud mozogni abban a formában, melybe az eredeti van öntve.”³⁷

Cassone tehát nem csupán hűen fordít, hanem *újjáteremt*, kulturális kontextusba ágyaz. Erre példaként hozható fel az is, hogy a magyar szólásokat, közmondásokat próbálja hasonló jelentésű olasz közmondásokkal helyettesíteni, az idiómáknak, frazémáknak is igyekszik megtalálni az olasz megfelelőjét. Például a magyar népies *kend sem volt jobb a deákné vásznánál* mondást *a maga idejében kend sem volt oltárterítő* olasz mondással felelteti meg.³⁸ Cassone az *olasz virtust* is megragadja

34 ELEK Artúr, *Eroe Giovanni*, 45.

35 PETŐFI Sándor, *János vitéz*, Talantum Diákkönyvtár sorozat, Akkord, Budapest, 21.

36 GIUSEPPE CASSONE, *L'eroe Giovanni (Petőfi: János vitéz)*, Franklin Társulat, Pest, 1908.

37 RADÓ Antal, *Cassone Petőfi-fordításai*, Koszoru, 1881/6., 559.

38 ELEK, *Eroe Giovanni*, 45.

a *János vitéz*-fordításában, a „Jancsikám, Jancsikám!” az ő fordításában „O, Gianni, mio, mio Gianni!”, amit Kosztolányi is kiemel, s úgy nevez meg, mint *színpadias olaszság szívre szorított kézzel*.³⁹

A túlnyomórészt pozitív kritikák ellenére előfordulnak néhol értelmezési hibák, félreértések. Ez nem meglepő, ugyanis Cassone csupán szótárakból tanult meg magyarul, életében soha nem hallott magyar szót, és levelezéseit is elsősorban olaszul vagy németül folytatta. Radó Antal is kitér az olykor előforduló félreértésekre.⁴⁰ Elek Artúr is kiemel néhány, Cassone által elkövetett fordítási hibát: felrója a cím pontatlanságát (az *eroe* hőst jelent, míg az eredeti magyar címben *vitéz* szerepel), kitér arra, hogy a magyar birtokviszony gyakran megtéveszti Cassonét, említi, hogy Petőfi költői képeit Cassone olykor nem érti meg, illetve nem minden szólást emel át olasz kontextusba, emellett hiányolja az olasz szövegből a naiv mesélő hangot, valamint a választott forma (14-16 szótagos verssorok a felező 12-essel szemben) miatti bőbeszédűséget is felrója.⁴¹ A kritika Cassone fordítói bravúrjait is említi, sőt a végén Elek azt is kihangsúlyozza, hogy a hibákat aligha szabad Cassone rovására írni, hiszen Petőfi igen nehezen fordítható.

Az elvi kifogáson felül egyebet alig lehet Cassone szemére vetni. Fordítása, mint említettem, egészben véve hűséges; félreértésre kevésre akadtam benne [...]. Mindezeket a fogyatékoságokat azonban aligha szabad Cassone rovására írni. A notói remete soha nem járt közöttünk, meg sem érezheti azt, amivel minden érzékünk eltelik, ha Petőfi-be merülünk.⁴²

Radó így méltatja:

Nagyon örvendetes dolog, hogy Cassonenál az eredeti szöveg ilyen félreértésével csak nagy ritkán találkozunk, és hogy az ilyen hibák szinte elenyésznek a remek fordítások halmazában, és ha itt-ott akadnak is, értelemzavarók majd soha se lesznek.⁴³

A Cassone műveiről született kritikák, ha tartalmazznak is negatív megjegyzést, mind pozitív hangvételűek. Ennek akár lehetne a magyarázata

39 KOSZTOLÁNYI, *Petőfi Sándor, öt nyelven*, Nyugat 1921/4., 314.

40 RADÓ, *Cassone Petőfi-fordításai*.

41 ELEK, *Eroe Giovanni*, 45.

42 Uo.

43 RADÓ, *Petőfi olasz*, 141.

a magyar irodalmárok elfogultsága Cassonéval szemben, ám Cassone fordításai valóban igényes munkák, és a korabeli lehetőségekhez mérten minőségi és élvezhető fordításoknak számítanak.

Cassone-recepció Magyarországon

A századforduló környékén a magyar lapok előszeretettel közöltek Cassonéval kapcsolatos cikkeket, híreket, kritikákat. Petőfi-fordításainak a nagyfokú elfogadottsága és pozitív visszhangja volt az, ami ismertségét áttemelte az ÖIL körén, és rendkívüli módon ismertté tette Cassonét a magyar irodalmi körökben is, továbbá komolyan hozzájárult gyors kanonizációjához Magyarországon. Néhol romantikus elragadtatással úgy beszélnek róla, mint „Petőfi legtüzesebb tisztelője, a legszenvedélyesebb, legrajongóbb Petőfiánus”,⁴⁴ vagy Petőfi „kitűnő fordítója, legalaposabb ismerője, legbuzgóbb ismertetője”.⁴⁵ Néhol azt állítják, „az összes külföldi Petőfi-fordító közül ő volt a legjobb”,⁴⁶ másutt „Petőfi költészetének legrégebb és a leghívebb olasz tisztelője”, „a legszebb emberegyéniségek egyike”.⁴⁷ Kastner Jenő 1928-ban azt írja, hogy az összes korábbi külföldi Petőfi-fordító közül Cassone volt a legjobb.⁴⁸ Cassone igyekezeteit nem csupán pozitív kritikával jutalmazták, de két irodalmi társaság is tagjává választja: 1880-ban a Petőfi Társaság tiszteletbeli tagja, 1882-ben a Kisfaludy Társaság levelező tagja lesz, majd megkapja a Ferenc József-rend középkeresztjét is, a *L'Eroe Giovanni [János vitéz]* pedig Budapesten jelenik meg.⁴⁹ Kiskőrösön még szobrot is emeltek a tiszteletére.

Halála után (ami július 31-ére esik, amikorra Petőfi halálát is datálják) egyes irodalmárok elkezdik már-már idealizálni, Petőfivel azonosítani. Erődi nekrológiájában így fogalmaz:

A két lángelme halála napjának összeesése a telepathiának olyan jelensége, ami megfoghatatlan módon oly sokszor megesis életünkben. Szellemben, lelkének magasztos szárnyalásában, geniusá-

44 Meltzlt idézi KERÉKES, *I. m.*, 94.

45 ERŐDI, *I. m.*, 455.

46 KASTNER, *I. m.*, 98. „Cassone fu il migliore interprete di tutti i traduttori stranieri del grande poeta ungherese”.

47 ELEK, *A jó öreg*.

48 KASTNER, *I. m.*, 111.

49 ERŐDI, *I. m.*, 457–461.

nak égető tüzeben, költészetének erejében is egészen hasonmása volt a mi nagy lantosunknak.⁵⁰

Állítása szerint még a kézírásuk is hasonlított, és *a múzsának isteni felkentjeként* beszél Cassonéről. Felmerülhet Erődi elfogultsága barátjával szemben, de egy kanonizációs szándék is: egy olyan magyar lelkületű olasz fordító imázsának a kimunkálása, aki nemcsak Petőfinek és a magyar nyelv tanulásának szenteli életét, de még Petőfivel egy napon is hal meg, és ugyanolyan kézírása van.

A pozitív magyarországi Cassone-recepciónak (ami halála után még jobban fellendült) két magyarázata lehet: egyfelől tényleg a korízlésnek megfelelő, hű és élvezhető fordításokat készít, amelyekben az olykor előforduló apró értelmezési hibák elengedhetők, másfelől a nemzetépítés és a nemzetek közti versengés korszakában igencsak hízelgő volt, hogy egy olasz irodalmár ekkora rajongással fordul a magyarok lehető „legnemzetibb” költője felé, ráadásul felfigyel Petőfi más, az 1870–1880-as években még kevésbé kanonikus arcára (túlzóbb megfogalmazás szerint az *igazabb lírai énjére*⁵¹), és fordításai által az olaszországi olvasóközönség számára új perspektívába helyezi a magyar költőt a patrióta és garibaldiánus poéta-retorika mellett.⁵²

Cassone és a magyar irodalmi szcéna így egy olyan kölcsönös irodalmi viszonyrendszerben működött, amely mindkét fél számára kedvező volt. Cassone elősegítette Petőfi (és ezáltal a magyar irodalom) olaszországi terjesztését, presztízsének növelését, amiért a magyar irodalmi körök nagyfokú hálával és elismeréssel, megbecsüléssel fordultak felé.

50 *Uo.*

51 RUSPANTI, *L'immagine romantica*, 17.: „l'io poetico più vero”.

52 *Uo.*, 18.